
РОЗДІЛ V. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.58>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Бурак В.Я.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-3511-0555
e-mail: volodymyr.burak@lnu.edu.ua

Ласько І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-8303-7161
e-mail: iryna.lasko@lnu.edu.ua

Бурак В.Я., Ласько І.М. Правове забезпечення професійного навчання і професійної орієнтації вразливих категорій населення.

У статті досліджуються особливості правового забезпечення професійної орієнтації, професійного навчання та працевлаштування вразливих верств населення. Зауважується, що військова агресія росії негативно вплинула на український ринок праці, відтак прослідковується низький рівень зайнятості населення та високий рівень безробіття. Констатується, що перед державою постали нові виклики щодо перегляду державної політики задля сприяння зайнятості громадян та забезпечення відповідності професій та кваліфікацій громадян, котрі бажають працевлаштуватись, попиту ринку. Зауважується, що забезпечення сталості ринку праці розпочинається із професійної орієнтації, спрямованої на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці. Окрему увагу присвячено професійному навчанню, сутність якого полягає в наданні особам знань, навичок і вмінь, необхідних для їхньої трудової діяльності. Аналіз законодавства свідчить, що система професійного навчання охоплює три категорії населення: 1) осіб, які проходять первинну професійну підготовку в закладах освіти та інших установах, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників і фахівців, 2) працівників, які проходять первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації впродовж трудової діяльності, 3) безробітних, які шукають роботу і потребують первинної професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації. Детальної уваги присвячено міжнародній ініціативі, котра отримала назву «Skills Alliance», і об'єднала велику кількість урядів європейських країн, різноманітних міжнародних фінансових установ, організацій та приватних компаній навколо ідеї щодо створення можливості для чисельної кількості українців протягом наступних трьох років взяти участь у перекваліфікації чи підвищенні кваліфікації. Наводиться приклад такої ініціативи, як «Skills4Recovery», в межах якої ветеранам було запропоновано велику кількість короткострокових курсів та повноцінних навчальних програм у закладах професійної, передвищої та вищої освіти. Зауважується, що професійна орієнтація, професійне навчання та працевлаштування можуть бути отримані безробітними в межах соціальних послуг.

Ключові слова: соціальне/трудове законодавство, соціальний захист, трудові відносини, підвищення кваліфікації, професійне навчання, працевлаштування, особа з інвалідності, соціальна послуга.

Burak V.Y., Lasko I.M. Legal support of vocational training and professional orientation of vulnerable categories of population.

The article examines the peculiarities of legal support for vocational guidance, vocational training and employment of vulnerable groups of the population. It is noted that Russia's military aggression has had a negative impact on the Ukrainian labour market, which is why there is a low level of employment and a high level of unemployment. It is stated that the State has faced new challenges in revising the State policy to promote employment of citizens and ensure that the professions and qualifications of citizens seeking employment meet the market demand. It is noted that ensuring the sustainability of the labour market begins with vocational guidance aimed at intensifying the process of professional self-determination and realisation of the ability to work. Particular attention is paid to vocational training, the essence of which is to provide individuals with the knowledge, skills and abilities necessary for their work. The analysis of the legislation shows that the vocational training system covers three categories of the population: 1) persons undergoing primary vocational training in educational institutions and other institutions that provide or ensure the training of skilled workers and specialists, 2) employees undergoing primary vocational training, retraining and advanced training during their employment, 3) unemployed job seekers in need of initial vocational training, retraining or advanced training. Detailed attention is paid to an international initiative called the Skills Alliance, which has united a large number of European governments, various international financial institutions, organisations and private companies around the idea of creating opportunities for a large number of Ukrainians to take part in retraining or advanced training over the next three years. An example is given of such an initiative as Skills4Recovery, which offered veterans a large number of short-term courses and full-fledged study programmes in vocational, higher and higher education institutions. It is noted that vocational guidance, vocational training and employment can be obtained by the unemployed within the framework of social services.

Key words: social/labour legislation, social protection, labour relations, professional development, vocational training, employment, person with disability, social service.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19, згодом військова агресія росії проти України завдали великої шкоди економіці України. Вважається, що негативний вплив на ринок праці під час повномасштабного вторгнення значно перевищує показники ковідного періоду. Основними причинами цього є масовий виїзд громадян за кордон та їх внутрішнє переміщення. Відповідно до статистичних даних на початок квітня 2023 року чисельність вимушених мігрантів з України становила 8,16 млн осіб, зокрема 5 млн осіб є зареєстрованими як користувачі тимчасового захисту відповідно до національного законодавства країн Європи [1]. Число офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [2]. Очевидно, що фактичний рівень безробіття в Україні майже вдвічі перевищив аналогічний показник станом на кінець довоєнного 2021 року [3]. Відтак, перед державою постають нові виклики у забезпеченні сталості ринку праці та високого рівня зайнятості населення шляхом здійснення ефективного державного регулювання.

Метою цього дослідження є характеристика таких заходів державної політики, як професійна орієнтація та професійне навчання осіб, а також сприяння працевлаштуванню вразливих категорій населення, котрі разом відповідатимуть суспільним та економічним потребам держави і забезпечуватимуть належний рівень соціального захисту українців.

Стан опрацювання проблематики. Питання професійного навчання, професійної орієнтації, а також працевлаштування окремих категорій населення були предметом наукових розвідок таких вчених, як Вапнярчук Н.М. [4], Головань Т.Г. [5], Іванова Ю.С. [6], Луценко О.Є. [7], Серeda О., Бурнягіна Ю., Галкіна Н. [8]. В сучасних умовах необхідності забезпечення сталості ринку праці ці заходи потребують додаткового наукового вивчення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ринок праці не характеризується рівномірністю. Різниться він залежно від географічного та економічного вимірів. До прикладу, 7820 українських компаній залишили регіон постійної реєстрації (27% з них виїхали з Києва, 11% – з Дніпропетровської області, по 8% – з Донецької та Одеської, 6% – з Харківської) [9]. Значна частина цих релокованих підприємств здебільшого розмістилась у західних областях, наприклад у Закарпатській (155%), Івано-Франківській (146%), Хмельницькій (125%), Львівській (123%), Вінницькій (120%), Рівненській (118%) та Чернівецькій (116%), де значно зросла кількість вакантних робочих місць [9]. А ще донедавна у цих областях спостерігалась нестача робочих місць.

Попри все роботодавці зустрічаються ще з однією проблемою. Адже через чисельну мобілізацію чоловіків до лав Збройних сил України, роботодавці втрачають своїх працівників, а кандидатів на заміщення вакантних посад все одно бракує. Прикладами таких підприємств є ті, де зазвичай переважали працівники-чоловіки, зокрема у будівництві, транспорті, чи металургійній промисловос-

ті. Відтак, постає гостра потреба у залученні жінок, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб, котрі загалом не були такими активними учасниками ринку праці, вони не мають достатньої кваліфікації чи досвіду роботи. Таким чином ефективність залучення зазначених категорій осіб залежить, насамперед, від спільних дій роботодавців та держави, які забезпечуватимуть відповідність між очікуваннями роботодавців і професійними можливостями працівників.

Державна політика зайнятості населення базується, зокрема на принципі відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення. Її метою є збалансування попиту на робочу силу (створення належної кількості робочих місць) та її пропонування (створення умов для професійного розвитку, гідних умов для праці), а також сприяння підвищенню професійного рівня працездатного населення відповідно до суспільних потреб. А основними закріпленими напрямками державної політики у сфері зайнятості населення є, зокрема: 1) створення умов для розвитку економіки та сприяння створенню нових робочих місць, 2) задоволення попиту економіки у висококваліфікованих працівниках, формуванні і розвитку професійних кваліфікацій, сприяння розробленню професійних стандартів, 3) удосконалення системи професійного навчання з урахуванням інтересів особистості, потреб економіки та ринку праці; 4) сприяння підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання у професійному розвитку працівників; 5) збалансування попиту і пропонування щодо обсягу та рівня кваліфікації робочої сили на ринку праці шляхом системного прогнозування потреб економіки (ст. 15 Закону України «Про зайнятість населення» [10]). Аналіз законодавчих положень дає змогу зробити висновок, що професійні якості працівника є визначальними, і такими, що зумовлюють формування змісту державної політики у професійній орієнтації та професійному навчанні.

Найпершим кроком у формуванні сталого ринку праці належить професійній орієнтації населення, яка включає комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці, виявлення здібностей, інтересів, можливостей громадян, а також інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності (ч. 1 ст. 32 Закону України «Про зайнятість населення») [10]. Саме професійна орієнтація дозволяє, по-перше, зрозуміти, який вид професійної діяльності найбільше підходить особі, по-друге, допомагає оцінити її здібності, інтереси, можливості, а по-третє, усвідомлено обрати майбутню професію та розробити певну стратегію кар'єрного зростання.

Можливість здійснювати професійну орієнтацію населення держава надає чисельній кількості суб'єктів, зокрема закладам освіти, закладам охорони здоров'я, реабілітаційним установам, територіальним органам центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, центрам професійної орієнтації населення, молодіжним центрам праці, територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки, установам виконання покарань, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, що надають послуги з професійної орієнтації (ч. 2 ст. 32 Закону України «Про зайнятість населення») [10].

І вже наступним кроком у забезпеченні сталого ринку праці є професійне навчання. За словами Іванової Ю.С., право на професійне навчання є одним з основних трудових прав працівника. [6, с. 148] Адже у ст. 2 Кодексу законів про працю України закріплено, що держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці й підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку [11].

Ба більше, це право закріплене і в міжнародних правових актах, зокрема у рекомендаціях Міжнародної організації праці, наприклад «Щодо професійного навчання» № 57 від 27.06.1939 [12], «Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання» № 195 від 17.06.2004 [13], «Щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів» № 88 від 30.06.1950 [14], Конвенції ЮНЕСКО «Про технічну та професійну освіту» від 10.11.1989 [15].

Аналізуючи зазначені міжнародні акти, виділяються на наступні ознаки поняття «професійне навчання». По-перше, визначення професійного навчання трактується як «будь-який вид навчання», «уся навчальна діяльність». По-друге, вони закріплюють принцип безперервної освіти (навчання протягом усього життя) [6].

У вітчизняному законодавстві відносини професійного навчання регламентуються положеннями Закону України «Про зайнятість населення» [10] та Закону України «Про професійний розвиток працівників» [16]. Зазначені закони містять легальне визначення поняття «професійного навчання». Так, відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про зайнятість населення» професійне навчання полягає у набутті та удосконаленні професійних знань, умінь та навичок особою відповідно до її покликання і здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної (повної або часткової)

кваліфікації, компетентності для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці [10].

Закон України «Про професійний розвиток працівників» оперує та закріплює поняття «професійне навчання працівників», під яким розуміє процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва (абз. 6 ч. 1 ст. 1 цього закону) [16].

На перший погляд, визначення понять є різними за змістом та обсягом. Однак, обидва вони закріплюють, що сутність професійного навчання полягає в наданні особам знань, навичок і вмінь, необхідних для їхньої трудової діяльності. Водночас, Закон України «Про зайнятість населення» закріплює систему професійного навчання, яка охоплює, по-перше, осіб, які проходять первинну професійну підготовку в закладах освіти та інших установах, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників і фахівців, по-друге, працівників, які проходять первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації впродовж трудової діяльності, по-третє, безробітних, які шукають роботу і потребують первинної професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації [10]. Натомість Закон України «Про професійний розвиток працівників» визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку лише працівників [16].

Як ми вже зазначали, сьогодні в Україні внаслідок воєнних дій спостерігається значний дисбаланс на ринку праці. Українці, що залишились проживати на території держави, не можуть відповідати на запити роботодавців, які також склались об'єктивно. Тому навчання новим професіям, підвищення кваліфікації, як складові відбудови держави, набувають підвищеної зацікавленості з боку держави та міжнародної спільноти.

З цією метою був створений Skills Alliance, що реалізується в рамках механізму Ukraine Facility та включає реформи, спрямовані на навчання та швидке підвищення кваліфікації. Йдеться про співпрацю урядів України, Німеччини та майже 50 країн, донорів, міжнародних партнерів та представників бізнес-спільноти. За даними урядового порталу до альянсу увійшли такі країни як: Бельгія, Естонія, Європейський Союз (ЄС), Франція, Німеччина, Італія, Японія, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Польща, Республіка Корея, Швеція, Велика Британія, Україна, Швейцарія, а також різноманітні міжнародні фінансові установи та організації, які включають: Банк розвитку Ради Європи (СЄВ), Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD), Європейський інвестиційний банк (EIB), Світовий банк, Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародна організація з міграції України (ІОМ Україна), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Агентство Сполучених Штатів з Міжнародного Розвитку (USAID). Також приватні компанії: Abt Global, Bayer, Google, PricewaterhouseCoopers (PWC), Scania та ряд інших організацій [17]. Як ми вже зазначали, метою цієї ініціативи є створення можливості для перекваліфікації чи підвищення кваліфікації понад 180 000 українців протягом наступних трьох років і планують виділити на це 700 млн євро.

Одним із прикладів таких ініціатив є Skills4Recovery, яка фінансується спільно Європейським Союзом, Німеччиною, Естонією та Польщею. Ця програма зорієнтована на такі галузі як будівництво, логістика, сільське господарство, послуги та виробництво і пропонує навчання для внутрішньо переміщених осіб, молоді, ветеранам та іншим вразливим групам населення.

Міністр освіти і науки зауважує, що близько 70% ветеранів мали інше офіційне працевлаштування до мобілізації, однак понад 50% потребуватимуть нового працевлаштування після повернення. На його думку, для ефективного повернення ветеранів у цивільне життя, поряд із медичною допомогою й реабілітацією потрібний також доступ до інклюзивних освітніх програм та гнучких можливостей працевлаштування [18].

За підтримки програми Skills4Recovery було розроблено платформу «Освіта для ветеранів», яка пропонує понад 1200 освітніх можливостей: від короткострокових курсів до повноцінних навчальних програм у закладах професійної, передвищої та вищої освіти. Перевагами цієї платформи, на думку урядовців, є, по-перше, каталоги програм формального й неформального навчання з чіткою інформацією про доступність закладу освіти, умови вступу, можливості фінансування, по-друге, прогнози про найбільш запитувані професії до 2027 року, по-третє, інклюзивний інтерфейс для зручного користування, зокрема з адаптацією платформи для осіб з порушенням зору [18].

Не можна оминути увагою благодійні навчальні програми, котрі започатковані низкою українських компаній і шкіл для учасників бойових дій. Так, ветерани можуть безоплатно пройти будь-який курс в онлайн-школах Laba, robot_dreams і Skvot компанії Laba Group, котрі пропонують такі програми як HR, маркетинг, фінанси, бізнес і управління, IT, дизайн, архітектура, геймдев тощо.

На платформі онлайн-навчання Prometheus ветерани можуть опанувати нову професію й отримати допомогу з працевлаштуванням щонайменше з трьох професій: проєктний менеджер, менеджер з продажів та SMM-менеджер [19]. Від SoftServe Academy [20], Mate Academy [21] – курси з програмування, від школи GreenForest [22] – курси англійської мови, від MBC [23] – курси керування авто.

Професійна орієнтація, професійне навчання; послуги з працевлаштування є видами соціальних послуг, що надаються безробітним відповідно до ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» [10] та ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [24].

Зокрема безробітні громадяни, котрі не мають професії, можуть пройти професійну підготовку за робітничими професіями, потрібними на ринку праці. А якщо професія (спеціальність) безробітних громадян уже не є актуальною на ринку праці, вони можуть, по-перше, пройти професійну перепідготовку за робітничими професіями як за груповою, так і за індивідуальною формою навчання, в тому числі з використанням сучасних інноваційних технологій, по-друге, здійснити підвищення кваліфікації як робітник чи спеціаліст, зокрема, пройти стажування безпосередньо на виробництві, по-третє, підвищити свій кваліфікаційний розряд, по-четверте, пройти курс цільового призначення з метою набуття нової компетенції.

Висновки. Дане дослідження підтверджує, що держава здійснює свою політику у сфері професійної орієнтації, професійного навчання та працевлаштування вразливих верств населення у відповідності до існуючих викликів на ринку праці. Вона закріплює ряд заходів, що здатні підтримати громадян на різних етапах працевлаштування, залучаючи не лише державні кошти та кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, а й кошти благодійництва. Все це створює гнучку систему заходів, котрі здатні забезпечити та гарантувати соціальні права громадян на належному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вимушений виїзд українців за кордон: як коректно оцінити масштаби? Національний інститут стратегічних даних: веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vymushenyy-vyyizd-ukrayintsiv-za-kordon-yak-korektno-otsinyty-masshtaby>.
2. Міністерство соціальної політики: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>.
3. Безробіття в Україні вдвічі перевищило довоєнні показники. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bezrobittya-ukrayini-vdvichi-perevishchilo-1704722831.html>.
4. Вапнярчук Н.М. Світовий досвід професійного розвитку персоналу. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30), с. 63–69.
5. Головань Т.Г. Державна політика у сфері зайнятості в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4, с. 241–244.
6. Іванова Ю.С. Поняття професійного навчання працівників: теоретико-правовий аналіз. *Право та інновації*. 2014. № 4 (8), с. 148–155.
7. Луценко Неформальне професійне навчання працівників: проблеми правового регулювання. *Публічне право*. 2016. № 1 (21), с. 241–248.
8. Standards of the professional development of employees: international experience and current prospects in Ukraine. *Право та інноваційне суспільство*. 2022. № 1(18), с. 43–56.
9. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. Національний інститут стратегічних досліджень: веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>.
10. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n103>.
11. Кодекс законів про працю: Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
12. Щодо професійного навчання: Рекомендація МОП № 57 від 27.06.1939. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_045.
13. Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання: Рекомендація МОП № 195 від 17.06.2004. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532.
14. Щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів: Рекомендація МОП № 88 від 30.06.1950. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_069.
15. О техническом и профессиональном образовании : Конвенция Генер. конф. ЮНЕСКО. URL: https://unevoc.unesco.org/fileadmin/user_upload/pubs/conv-r.pdf.
16. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>.

17. Україна та майже 50 партнерів заснували Skills Alliance на понад 700 млн євро. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-maizhe-50-partneriv-zasnuvaly-skills-alliance-na-ponad-700-mln-ievro>.
18. МОН і Skills4Recovery презентували платформу «Освіта для ветеранів». Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-skills4recovery-prezentuvaly-platformu-osvita-dlia-veteraniv>.
19. IT, маркетинг, англійська, бізнес-навчання. 20 безкоштовних програм для ветеранів. *Великий гід від Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/opanuvati-novu-profesiyu-chi-zapustiti-vlasnu-spravu-gid-osvitnimi-mozhливostyami-dlya-veteraniv-20-21022025-27357>.
20. SoftServe: веб-сайт. URL: <https://career.softserveinc.com/uk-ua/learning-and-certification>.
21. MateAcademy: веб-сайт. URL: <https://mate.academy/it-for-veterans>.
22. GreenForest: веб-сайт. URL: <https://greenforest.com.ua/controlyourfuture>.
23. Як ветеранам війни з інвалідністю безоплатно навчатися керуванню авто. Міністерство у справах ветеранів України: веб-сайт. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/yak-veteranam-viyni-z-invalidnistu-bezoplatno-navchatisya-keruvannu-avto-1>.
24. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.